

VÅRA GAMLA BYAR¹

NÅGRA SYNPUNKTER PÅ SKIFTESFÖRFATTNINGARNAS RADIKALISM

Av f. d. riksarkivarien BERTIL BOËTHIUS

I SEPTEMBER 1949 hölls en historikerkongress och arkivdag i Wien. Spåren av krigets förödelse voro påträngande. Men wienarna voro inte bara glada och vänliga som förr, de voro beslutna att leva vidare och bygga upp. Den vetenskapliga arbetslusten var imponerande, inte minst på det bebyggelsehistoriska området. Eljest var kongressen som vanligt, många föredrag voro intressanta, men föredragen voro för många. Det fanns inte plats för meningsutbyte. Samvaron gav mera, mest en bussutflykt till Burgenland.

Burgenland är ett gränslandskap. Ungerska magnater ha varit feodalherrar där. Därför har det hört till Ungern. Men befolkningen är mest tysk. Efter första världskriget lades det till Österrike. Vår utflykt började med en rundblick från en liten kyrka högt uppe: berg, allt högre vid horisonten, bördiga slätter, väldiga åkerfält, här och där byar och små städer, imponerande borgar, exotiskt och dock på något sätt välbekant. Jag fann snart vad det var: slätten där nere såg ut som en karta över skånsk slätt före de stora agrarreformerna.

Burgenland har ända till våra dagar bevarat den form för jorddelning som vi väl känna till från vår historia, tegskiftet, eller som vi också säga, solskiftet. Hos oss modifierades denna jorddelningsform genom storskiftet på 1700-talet (1749, 1757), utplånades genom enskiftet (1803, 1804, 1807, 1812) och laga skiftet (1827) på 1800-talet.

Tegskiftet kände ej gradering av jorden. För att få rättvisa delades därför var åker och var äng proportionellt mot andelarna i byn. Men delningssättet bestämdes av tekniken. För att slippa vända så ofta då man plöjde delades åkern i långa jämbreda remsor, de tegar som givit skiftet dess namn.

Tegskiftet var ändamålsenligt, så länge delägarna inte voro så många att parcellerna blevo för många och smala. I ett enkelt och primitivt jordbruk betydde det inte mycket att man hade jord

¹ Föredrag i Humanistiska förbundet i Falun.

på några ställen. Inte heller var det en olägenhet att arbeta samtidigt i samma åker, vilket skiftesformen gjorde mest praktiskt. Men detta var nödvändigt också av ett annat skäl. Åkrarna betades efter skörden och ingen kunde hålla sina kreatur på sin teg. Korna och hästarna gingo klöv om klöv, hov om hov. Därför måste man skörda samtidigt. Bönderna måste alltså följas åt i årets sysslor. Det gick bra i århundraden, så länge brukningssättet var enhetligt, traditionsbundet. Men det blev ett hinder om någon ville gå nya vägar. Och sent omsider, på 1700-talet, ändrades människornas sinnesförfattning.

Långt dessförinnan hade tegskiftet börjat desorganiseras genom fortsatt jorddelning. Tegarna blevo för smala, jordlotterna för många. Redan på 1400-talet började lagstiftningen motverka jordstyckningen genom besuttenhetskrav. Arvssedvänjorna gjorde det också. Bonden ville helst lämna gården stor och burgen åt en son. Syster ärvde bara hälften mot broder. Man gifte också ihop åkrarna. Men allt detta var palliativ. Folket växte och måste ha jord.

Låt oss nu återvända till Burgenland. Det var fascinerande att se tegskiftet i funktion, om också bara gneom bussfönstret. Landskapsbilden präglades av de långa raka tegarna i de väldiga åkrarna, också av de smala. Det talades om åkerskiften som inte voro två meter breda, om skogsskiften på 45 cm, där ett stort träd kunde tillhöra tre ägare! Men landet var rikt — man förstod att Burgenland kallas Wiens trädgård!

Så har landet vegeterat i århundraden. Men tekniken kräver sitt. De långa tegarna hade passat för plogen. Nu pocka traktorererna på svängrum. Diskussionen om en ny jordfördelning, ett radikalt skifte, var i full gång, i ämbetsverkens utlåtanden, i tidningar och broschyrer.

Vår färd gick vidare mellan borgar och andra sevärdheter. Mot aftonen foro vi genom en stad, stor som Hedemora före de sista årens nybebyggelse. Vi färdades längs den huvudgata kring vilken staden växt upp, en naturlig medelpunkt, med affärer, banker, skolor, kommunala byggnader, biografen — alldeles som i en normal svensk landsortsstad. Så öppnade sig en tvärgata mot slätten. Den var full av kor som kommo hem från betet — längst bort kanske herdar med hundar, vi sågo dem inte, vi sågo blott korna som stilla vankade uppför gatan och självmant gingo in var och en i sin port. Ha borgarna så många kor? Ja, d. v. s. de borgare som äro yrkesjordbrukare, Ackerbürger.

Nästa stad: Ett krigshärjat torg — stadens musikkår som spelar för de främmande gästerna — en trappa under ett bombat hus. Vi visas ner: kongressen bänkas med stadens honoratiores i en stor vinkällare med väldiga tunnor — en lokal alltså som naturligt var en källare, inte ett kenotaf som stadshuskällaren i Stockholm, där man byggt för en av stadens vackraste utsikter för att ge källarstämning — men vintunnorna äro lika obefintliga som Birger Jarl i den praktfulla graven utanför. Musikkåren spelade, borgmästaren höll tal. Han bad de främmande gästerna tacka för gästfriheten genom att berätta att vinet i Burgenland är gott. En vänlig kollega knackade mig i ryggen och viskade att det också är farligt. Det märktes snart på kongressen att båda hade rätt.

Jag berättar om detta för att söka fånga något av samhällighet och trivsamt i de stora byar och små städer, där syd- och mellaneuropas jordbrukare alltjämt få bo. De som i sydligare länder stulit undan någon del av dagen från de stora kulturskat-terna för att vila ut i lantlivets vardag bevara säkerligen starka intryck av den livsvarma trevnaden i dylika samhällen.

Debatten om ett skifte som skulle göra slut på den oeffterättliga jordfördelningen och skapa livsrum åt traktorerna var som sagt i full gång. Den gav genljud i bussarna. Det föll sig naturligt att berätta litet också om våra skiften, om den rationalism som sprängt byarna och lagt bondens gård bekvämt mitt i hans ägor. Jag har sällan haft mera oförstående, snarast skeptiska åhörare. Inte menade jag väl ändå att vi förstört den livsform som ger livet på landet dess trevnad och mänskliga värme. Intet syntes säkrare än att det inte blir något enskifte eller laga skifte efter svensk adertonhundredratsmodell i Burgenland.

Varför har det blivit det hos oss? Varför ha vi raserat sekelgamla traditioner, slitit sönder sammanlevnadens band och skapat tråkighet på landsbygden?

Kanske därför att vi äro vana att offra immateriella värden på teknikens altare. Vad jag menar kan exemplifieras med ett enda ord — Siljan.

Kanske får man också skylla på brännvinet — om vinet i Burgenland är farligt, är brännvinet ännu farligare och sällskapligheten mindre gemytlig vid brännvinsstånkan än vid ett glas vin eller en sejdel öl.

Men rationalismen hade börjat gnata på byarnas sällskaplighet långt innan brännvinet var nationaldryck. Redan gamle Per Brahe

klagade över slöseri och försummade arbetsdagar, då han tänkte på de samkväm som bönderna livade upp bystämmor eller grannarnas arbete åt varandra med. Så har det sedan låtit hela tiden — ända tills folklivsforskarna börjat förstå att det ibland kan behövas ett avbrott i vardagens enahanda. Sedan kommer allt som blev irrationellt, när tiden pockade på nya former. Det har gått för våra byar som för våra s. k. vansinniga kungar — eftervärldens bild av dem har formats av segrarnas agitation före, självförsvaret efter deras fall. Men också när det gäller byarna är det historiens uppgift att förstå det förgångna utifrån dess egna förutsättningar.

En tid trodde man att byn var en gammal kommunistisk organisation. Den hade steg för steg vittrat sönder genom en individualism som till sist växt ut till enskild äganderätt. Men våra källor ha inga spår av produktion för samfälld räkning, de berättar bara om bönder som sådde och skördade för egen räkning, som hade egna kor och nyttjade de gemensamma ägorna, byallmanningen, för egen räkning till skogs fång, fiske, jakt och djurfång, som malde sin egen säd på den skvaltkvarn, vilken grannar kanske byggt gemensamt. Det fanns mycken kooperation i den gamla byn: gemensam stängselskyldighet, gemensam vallning, notlag, kvarnlag och mycket annat. Men det var kooperation, inte egen- domsgemenskap och produktion för samfälld räkning.

En annan teori är mycket naturligare. Samlar-, jägar- och fiskarfolk kanske kunna slå ihjäl en främling som gör intrång på deras marker, men näringsfångens natur förbjuder gränser som hindra att en var söker fisken och villebrådet och samlar sina förnödenheter på de marker där naturen självmant bjuder dem. De produktiva fläckarna måste stå öppna för alla boplatsens invånare. Det kan inte ha blivit mycket annorlunda, då man lärde av mera framskridna folk att hålla några tama djur hemma och hacka upp ett litet stycke mark för att odla själv vid sidan av fångsten och samlandet. De byar vi känna från historisk tid äro inte mycket gamla, kontinuerlig bebyggelse har inte spårats längre tillbaka än till folkvandringstid, då boskapsskötsel och jordbruk i över tretusen år funnits i vårt land. Men det var säkerligen ett ingenmansland kring byn när den först togs upp. En man kunde ta för sig vad han behövde, när han hackade upp en åker, när han drev kreaturen i bet eller samlade hö, vass och löv till vinterfoder lika väl som i annat samlande och i fångst. Markerna och deras håvor voro dock ej outtömliga. Förr eller senare måste det ha blivit nödvändigt att hindra att en granne proportionsvis tog för sig mer än de

andra. Knappheten fordrade ett system av inskränkningar som växte ut till bytvånget.

Åkrarna togos som sagt upp där man fann ett lämpligt stycke mark. De kommo att ligga utan plan och ordning. Det var vad man senare kallade att jorden låg i hamri och i fornskifte. Det kom dock en tid då jordbruket utvecklats så att det krävde en rationellare jordfördelning. Det blev tegskiftet. Som så många andra av de stora kulturframstegen var det ett lån från mera framskridna länder.

Ett av de intressantaste föredragen i Wien berättade om ett storverk, en systematisk kartering av de gamla byarnas skiftesformer. Det har funnits två typer, en oregelbunden jordfördelning, ett slags fornskifte, och ett strängt reglerat tegskifte. I vissa byar har man spårat det oreglerade skiftet bakom tegskiftet. De österrikiska länderna ha koloniserats av tyskar i ganska sen tid, under 800- till 1100-talen. Kolonisationen anses åtminstone delvis ha varit planmässigt organiserad. Dess form var tegskiftet, det mera framskridna jordbrukets allmänna brukningsform.

Hos oss påbjöds tegskiftet i landskapslagarna, främst i Upplandslagen (1296). Det är frestande att leka med tanken att en forskare skall finna en text som lagstiftarna följt. Men det är ingen nödvändig teori. De andliga och världsliga stormän som redigerade lagen visste säkerligen väl vad som brukades i föregångsländerna.

När vi tala om jordbruk, tänka vi i första hand på åkerbruket. Det är anakronistiskt Boskapsskötseln dominerade säkerligen från början. De som äro äldre ha kunnat se denna boskapsskötsel i full livskraft, t. ex. i Dalarna och Norrland. Närmast byar och fäbodars hävdades ängar och backslogar. Just nu se vi med vemod hur barrskogen lägger dessa marker under sig, hur den trycker sin mörkare prägel på en friare och öppnare landskapsbild, som glatt oss med lövträdens ljusa grönska och höstliga färgprakt. Myrslätter och fäbodars lade allt längre bort skog och fjäll under boskapsskötselns domvärjo. Man har rätt att tala om halvnomadiserande kulturformer.

Den extensiva utbredningen var skogs- och fjällbygdernas brukningsform, främmande för slättbygderna. Där smögo sig lövängarna — också de ett offer för den nya tidens teknik — kring byarna. Viktigast voro också här sankmarkerna. Men man behövde inte söka dem milsvitt omkring. Våra lerslätter ha lyfts ur havet genom landhöjningen. I århundraden ha de legat som grunda slättsjöar

och gräsrika kärrmarker. Det självväxande fodret har överflödat. Byarna orienterade sig mot denna rikedom, med gårdar och små åkrar på de torrare backarna runtomkring.

Men naturen vilar inte. En dramatisk historia utvecklade sig, fastän så långsamt att vi först efteråt se sammanhanget i stycket. Landhöjningen började torrlägga sankmarkerna. I århundraden ha våra bönder tadlats för att de försummade ängsskötseln. Gustav Vasas temperament angav tonen. I verkligheten kunde bönderna inte göra mycket åt att landet höjde sig. Det var värst för dem själva, då deras slåttrar och beten degenererade till sterila tuvmarker och enbackar. De gjorde vad de kunde. Boskapen drevs till skogen, sådan den nu var här nere. Boskapsskötseln gick tillbaka. I stället vände man sig till åkern.

I Dalarna och i Småland berättas stenhögar och stenmurar om oändliga odlarmödor. Ekonomiskt sett vittna de om att folket hade också annat att leva av — boskap, herrarbete, hemslöjd — men att det var ont om åker. Till sist drevs man att odla i den stenbundna moränen. Det är en patetisk historia. Kvarlevorna falla i ögonen. Många ha skrivit därom. Men ännu har ingen vågat sig på att berätta den ekonomiskt sett långt viktigare historien om hur åkern erövrade våra stora kornbodars vattenavlagrade leror.

Den tegskiftade byns kulturform hade sitt skede av jämvikt. Jämvikten innebar en erfarenhetsmässigt bestämd balans mellan åker och boskap, avvägd efter gödselbehovet. Äng är åkers moder. När boskapsskötseln gick tillbaka rubbades denna balans. Men åkern utvidgades ändå.

Här stå vi inför en gåta. Från 1620-talet till 1721 växte befolkningen från gissningsvis 850 000 à 900 000 till c:a 1 120 000 i det gamla Sverige, under nästa århundrade från nära 1 1/2 miljon, om de från Danmark erövrade landskapen medräknas, till nära 2 1/2 miljon, alltså med cirka 30, resp. 70 %.

Försörjningen med animaliska produkter försämrades med boskapsskötseln. De lägre klasserna drevs till en allt ensidigare spannmålsdiet. De fingo det säkert sämre mot 1700-talets slut — och ännu sämre under 1800-talets första decennier, då jordbrukets underklasser proletariserades på allvar. Men spannmålsproduktionen måste ha ökats i rimlig proportion mot befolkningen. Ty någon katastrof blev det inte — utom vid de värsta missväxterna. Till en början gick det bra. Det var mark som ej förut burit säd som lades under plogen. Men gödseln räckte ej till att underhålla jordens produktionskraft. Under 1800-talet hördes varnande röster.

De talade om rovdrift, om en extensiv spannmålsodling som utarmade jorden. Räddningen kom genom cirkulationsbruket, klöverodlingen på åkern, konstgödningen.

Herrgårdarna gingo i spetsen. Men också bönderna måste ha ökat sin spannmålsproduktion. Det är tydligt att man överdrivit de hinder tegskiftet innebar för jordbrukets utveckling. Men naturligtvis har det i hög grad hämmat omläggningen. Så mycket mer som olägenheterna förvärrades genom folkökningen. Den tvang till delning av gårdarna. Karl XI återupplivade och skärpte den gamla besuttenhetslagstiftningen (ej under $\frac{1}{4}$ mantal 1684). Men man hade ingenstans att göra av folket. Föreskrifterna stannade på papperet. Det blev värre, då en stark folkökning satte in efter Karl XII:s krig. Samtidigt ändrades dock synpunkterna. Hattarna ville industrialisera Sverige. Det behövdes mera folk, tidigare giften. Rikets styrka bestod, sades det, i »många näringslemmar». 1747 medgavs en friare hemmansklyvning. Den legaliserade till stor del blott en utveckling som ej kunnat hejdas. Men den var också ett utslag av en ny optimistisk befolkningspolitik.

Hemmansklyvningen var ett av skälen för en radikal skiftesreform. Det andra var tvånget att öka spannmålsodlingen. Torrläggningen genom landhöjningen fordrade en övergång till vidgad åker. Efterfrågan på säd återspeglades i en relativt kraftigare prisstegring på spannmål än på animaliska produkter. Det blev också ekonomiskt lönande att plöja upp ången och betesmarken.

Storskiftet följde med logisk följdriktighet den friare jorddelningslagstiftningen i spåren (1749, 1757). Det är åter lärorikt att minnas diskussionerna från Burgenland. Problemet var detsamma. Inte heller i Sverige tänkte man ännu på att spränga byarna. Man ville inom byorganisationens ram lägga ihop åktertegarna till lämpligare ägofigurer. Reformen misslyckades dock. En viss sammanläggning av åkrarna gjorde sitt gagn men man ryggade tillbaka för verkligt radikala ingrepp. Parcellerna blevo alltjämt för många. Och hemmansklyvningen sörjde för att de ökades.

Det blev nödvändigt att ta hårdare tag. Ödesdigert nog kom det nya initiativet från det landskap som är mest olikt redan Mellansverige, från Skåne. Rutger Maclean hör till dem som vi lärt oss att beundra i skolan. Berättelsen om hur han enskiftade sitt gods Svaneholm är välbekant. På den platta skånska slätten mötte han inga andra hinder än människors naturliga kärlek till gamla kulturformer och mänskliga band. Varken som godsherre eller sjutonthundratalsrationalist behövde han låta sig hejdas av så irra-

tionella ting. Trots sin abstrakta radikalism är han dock värd mycket av det erkännande han fått. Den ekonomiska framgången rättfärdigade hans hänsynslöshet. Och på den skånska slätten är det så trångt att isoleringens faror inte hota.

Enskiftet på Svaneholm blev förebilden för enskiftesförordningarna (1803, 1804, 1807, 1812). Här funnos dock naturhinder. 1827 års förordning om laga skifte modifierade skiftet efter dem, men endast efter dem. 1800-talets radikala skiftesreform har omskapat landskapsbilden, då den upplöste byarna och tvang bönderna att flytta ut. Den har också i grunden ändrat levnadssätt, sed och tro.

Jordbrukets framsteg de sista hundra åren ha varit enorma. Det radikala skiftet har berett utrymme för dem. Därför har det också krediterats för resultatet. Kanske har det fått tillgodoräkna sig också förtjänster som det knappast har rätt till. Ingen har på allvar ställt frågan, om inte cirkulationsbruk, foderproduktion på inägorna, rationell kreatursskötsel, konstgödning, driftens mekanisering kunde ha slagit igenom även med en mindre radikal jorddelningsreform. Däremot har man börjat debitera skiftesreformen för alla de utgifter och andra olägenheter som följt med den glesa bebyggelsen, de stegrade, stundom prohibitiva kostnaderna för telefon- och elektricitetsanläggningar, vattenledningar och andra förbättringar som kunna göras gemensamt vid en annan bebyggelseform, de dryga kostnaderna för vägar, bristen på naturliga medelpunkter för affärs-, samlings- och kulturinrättningar med åtföljande svårtillgänglighet, de långa skolvägarna och så vidare. Och framför allt, allt fler tycka sig se att vår landsbygd blivit andligen fattigare och mänskligt torftigare, då de traditionella förutsättningarna för samhällligheten brötos ned. Då jag upplevt den rikare och varmare mänskliga kontakten i syd- och mellaneuropeiska byar och åkerbruksstäder har jag — liksom då jag upplivat barndomsminnen från Dalabyarna — frågat mig: var det nödvändigt att offra dessa mänskliga värden för att en tekniskt nödvändig reform skall kunna genomföras med doktrinärt rätlinjig rationalism.

Mitt syfte med denna framställning är att fästa uppmärksamheten på och förklara den fundamentala olikheten mellan svensk och syd- och mellaneuropeisk landsbygd, i kulturlandskapets typ och i livsformerna. Men det behövs ännu ett par tillägg för att förklaringen av den svenska landsbygden av i dag skall bli allsidig.

I förbigående nämnde jag något om jordbrukets underklasser

om de många som inte kunde få jord eller jord nog men måste stanna kvar därför att de inte hade någon stans att ta vägen. Vi kunna följa detta befolkningsskikt ända tillbaka till landskapslagarna. Men först under 1700-talets senare hälft började man på allvar skönja det sociala problem som skulle bli det tidigare 1800-talets svåraste, proletariseringen av jordbrukets underklasser. Från många skildringar, ofta burna av mänsklig medkänsla och indignation, känna vi backstugorna, »tå»bebyggelsen i de stora byarna, gatuhusen i Skåne, brevefolket (= bredvid-folket) i Södra Dalarna, de fattiga torparna — det fanns torpare som redde sig bra också — statarna och många andra. Problemet var i själva verket olösligt, tills emigrationen, industrialiseringen och städernas tillväxt öppnade nya livsmöjligheter.

De jordlösa eller nästan jordlösa problem var endast den ena sidan av bristen på jord, den andra var den fortsatta jordstyckningen. Vi ha i våra dagar nått den punkt, då den desorganiserat den radikala skiftesreformens resultat. Från tidigt 1800-tal har det varit en konservativ önskedröm att bevara bondgårdarna fullsuttna, en barnafrom liberal tro att den egna torvans välsignelse skulle lösa landsbygdens sociala och ekonomiska problem. Debatten mellan dessa åskådningar och deras växlande återspeglningar i lagstiftningen är ett fängslande kapitel. Men livet gick sin gång, styrt av starkare krafter. Brukningsdelarna voro 1865 240 400, nu äro de 414 400. Av dem äro 28 ½ % högst 2 hektar, 54 ½ % högst 5 hektar, 41,1 % äro ännu medelstora, mellan 5 och 30 hektar. Liksom en gång plogen anmäler nu traktorn sina krav. Den är anspråksfull. Den kan inte existera på så små brukningsdelar som givit mången familj en torftig bärgning. Det är bakgrunden till våra dagars hårdhänta reglering av ägoförhållandena på landet.

Numera är bybebyggelsen kanske bäst bevarad i Siljansdalen. Men dess byar äro inte av samma karaktär som slättlandsbyarna. Åtminstone sedan 1400-talet ha vi inte haft bönder i slättbygdens mening i dessa trakter. Befolkningen har i avsevärd utsträckning litat till vad som brukar kallas binäringar, herrarbete, hemslöjd som närmat sig småindustri, handel. Därför att dessa möjligheter att förtjäna funnits har befolkningen växt. Åkerjorden har blivit allt knappare. Binäringarna som i regel saknades i slättbygderna gjorde det möjligt att existera här även med ett litet stödjordbruk. Men binäringarna övergingo inte till full sysselsättning. Därför förutsatte de också detta stödjordbruk. Följden blev den enorma jordstyckning som i århundraden utgjort ett problem för reforma-

torer och lagstiftare. Naturligtvis var det också ett problem. Nödår drabbade dubbelt hårt, när den egna jorden alltid var otillräcklig och binäringarna blevo mindre givande just då de som bäst behövdes. Avsättningsområdena för arbete och slöjdalster ledo också av missväxten. Det var dock mera tillfälliga kriser. Men vi ha redan talat om hur de jordlösa och jordfattiga till sist proletariserades i de rikare landskapen, då befolkningen växte starkare än landets näringar och jorden ej räckte. Alla tecken tyda på att tillståndet i Siljansdalen då också blev mera pressat. Men denna trakt slapp dock att se stora skaror proletariseras. Tack vare den extrema jordmobiliseringen var det normalt att kunna få jord. Och de som kunde falla tillbaka på egen jord bevarade lättare mänsklig, ekonomisk och social självständighet i sitt mångskiftande förvärvsarbete. Det var *en* lösning av den svenska landsbygdens allmänna problem. Den var Siljansbygdens egen. Befolkningen skapade den jordmobilisering som i förening med övriga förvärvsmöjligheter blev dess räddning — vid sidan av eller mot lagstiftningen.

Jordbrukets renlevnadsmän ha i alla tider klagat över jordbrukets binäringar. Åkerns hävd försummades, hette det, för deras skull. Med moderna ekonomiska uttryck skulle detta formuleras så att jord anslogs för att möjliggöra andra näringar, t. ex. transportväsendet, textil hemslöjd, distribution. Ibland blev jorden mindre intensivt nyttjad. Om det var felaktigt eller inte beror på det totala ekonomiska resultatet. Emellertid har det alltid funnits iakttagare som menat att den mångsidigare sysselsättningen gjorde binäringarnas idkare vaknare, flitigare, livligare och företagsammare, att den var en dynamisk kraft som också befrämjade jordbruket.

Siljansbygdens spannmålsförsörjning var alltid en allvarlig fråga. Intet under därför att omdömena om dess jordbruk ofta, kanske oftast, blevo hårda. Jorden måste vanhävdas, då tusentals män och kvinnor drogo bort på arbets- och handelsresor. Men också i detta specialfall stå omdömena oförmedlat mot varandra. Hans Järta iakttog att den naturligen svaga åkerjorden i medelår, även i Öster- och Västerdalarna, gav högre eller åtminstone inte ringare avkastning än i socknar av de södra, mera bördiga ibland rikets landskap. Lika irrationellt var det på 1920-talet. Totalskörden tävlade med Östergötlands (1670/1690 kg per hektar).

Hans Järtas omdöme fälldes under den värsta ägosplittringstiden. Det stora skiftet pågick som bäst. I motsats mot skiftet i

det övriga landet respekterade det de bebyggelseformer som framgått ur den historiska utvecklingen. Byarna sprängdes ej. Otvivelsaktigt har skiftet gjort mycket gott. Det redde upp ett till synes hopplöst kaos. Men man var inte nöjd med det. Ytterst drömde man om att skapa om bygden till en regelrätt mellansvensk jordbruksbygd. Det lyckades som bekant inte. Ända fram till 1881 levde en mycket stor del av Siljansdalens jordägare under hotet av ett lagfäst besuttenhetskrav som skulle ha förjagat dem från torvan, om det tillämpats. Så värst tryckande var kanske inte detta hot, därför att bestämmelserna »icke blivit iakttagna eller kunnat bringas i verkställighet». Bönderna fortsatte att lösa sina svårigheter genom att dela jorden som de gjort i alla tider. Men lagbestämmelserna spelade i alla fall en roll: de bidro väsentligt till att trassla till förhållandena, eftersom jorddelningen gick på sidan om lagen.

Nu håller man på att plåstra med jorddelningen igen. Jag hör till dem som aldrig kunnat övertyga mig om det ekonomiskt berättigade i den miljonrullning som det nya skiftet satt igång. Några hektar bli några hektar, hur man än lägger dem. En annan sak vore om man kunde bilda fullständiga jordbruk. Det behövdes bara att två tredjedelar av befolkningen flyttades bort. Man kunde då förvandla en av de bygder där folktätheten är störst till en normal, folkfattig mellansvensk jordbruksbygd. Kanske kunde det sägas att de mångomskrivna ödegårdarna kring Siljan peka i den riktningen.

Så säkert är det ändå inte att utvecklingen går i det spåret. För någon tid sedan lästes i pressen en notis om en arbetare i Rättvik som kommit så långt att han kunde köpa en egen stuga med litet jord till. Men det fick han inte. Jorden skulle läggas ihop med någon granngård för att bilda — inte ett fullständigt men ett fullständigare jordbruk. Ännu lär frågan inte vara löst. Grannarna hinna inte med mera jord än de ha, därför att också de ha annat arbete. Och deras fruar orka inte med flera kor. Men avgörandet visar att de uråldriga traditioner som kombinerat jordbruk med annat arbete åter skola rationaliseras bort. Den som levt sig in i Dalarnas historia undrar om det skall lyckas denna gång. Det funnes dock en annan utväg, att knyta an till den lösning som genom århundraden visat sig svara mot bygdens verkliga behov. Det är den friare jorddelningen som skapat det rikare samhällsliga liv, den rotfasthet i bygden och dess arv och den verkliga jämlikhet som haft och ha hemortsrätt i de stora Dalabyarna.